

УДК 130.2.001.361

Ольга Наконечна**ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА У ВИМІРІ ІДЕНТИЧНОСТІ**

У статті розглядається сутність філософської культури та її зв'язок з проблемою ідентичності. Розкривається зміст і структура філософської культури, її взаємозв'язки з філософською традицією. Проблема ідентичності аналізується в двох аспектах: збереження самоідентичності філософії та вплив філософської культури на становлення і конструювання національної ідентичності.

Ключові слова: філософія, філософська культура, філософська традиція, ідентичність, національна ідентичність.

O. Nakhonechna**THE PHILOSOPHICAL CULTURE IN THE DIMENSION OF THE IDENTITY**

The article examines the essence of the philosophical culture and its connection with the problem of identity. It shows up the content and the structure of the philosophical culture, its interconnections with the philosophical tradition. The philosophical culture reveals the real being of philosophy in the spatiotemporal continuum of culture, in the spiritual life of a society and a man. The philosophical culture is seen as a complex of all terms and pre-conditions of becoming, expression and development of philosophical thinking, which reveals the level of requirements in the philosophical knowledge, its producing and spreading. The realization of the philosophical culture consists of a factological (an aggregate of the accessible ideas, works, and a system of its spreading) and a processual (that is of a necessity and a possibility of its perception and functioning in life of an individual and a society) constituents, the interconnection between them sets different contexts of a transformation of the philosophical knowledge and human's life-giving in all spheres of life.

This issue is analyzed in its two aspects: the preservation of self-identity of the philosophy within the framework of the philosophical culture and the influence of the philosophical culture on the formation and the construction of the national identity. The philosophical identity is seen in a context of the main features of philosophizing as an embodiment of the processuality of the philosophical knowledge: problemativeness, dialogicity, wisdom potential, retaining the freedom field of a man, transcendence, creativity, unity and diversity of philosophical systems.

The author substantiates that the national peculiarity of the philosophical ideas is expressed within the framework of the philosophical culture through the forms of their display, research methods and construction of the philosophical systems, both in a translation of cultural features and in a necessity of cognition of the national spirit. The author's reflections on the features of the Ukrainian philosophical culture in the revealing and formation of the national identity of the Ukrainians are shown as based on the analysis of the views of T. Zakydal's'kyu, V. Hors'kyu, S. Kryms'kyu and D. Chyzhevs'kyu.

Keywords: philosophy, philosophical culture, philosophical tradition, identity, national identity.

O. Наконечная**ФИЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА В ИЗМЕРЕНИИ ИДЕНТИЧНОСТИ**

В статье рассматривается сущность философской культуры в ее соотношении с проблемой идентичности. Раскрывается содержание и структура философской культуры, ее взаимосвязи с философской традицией. Проблема идентичности анализируется в двух аспектах: сохранение самоидентичности философии и влияния философской культуры на становление и конструирование национальной идентичности.

Ключевые слова: философия, философская культура, философская традиция, идентичность, национальная идентичность.

Динамічний розвиток сучасного суспільства у всіх сферах суспільного, культурного і духовного життя, суперечливе поєднання всеохопності глобалізаційних процесів та стійкої тенденції до самоідентифікації і конструювання власної ідентичності робить актуальними будь-які дослідження у цій царині. Всі процеси, що відбуваються у світі, нерозривно пов'язані з людиною, її розумінням світу, самопізнанням, формуванням засадничих світоглядних настанов, ставленням до цінностей у полі: традиція – сучасність, модернізм – постмодернізм, загальнолюдське – національне – особистісне. Тому філософія, яка «професійно займається» світоглядною проблематикою, довершуючи аналіз наявних світоглядних форм, здатна «перевершувати» світогляд, виявляючи і аналізуючи ті паростки нового, що розкривають свою життєвість у просторі історичності людського буття. У цих пошуках відповідей на актуальні інтелектуальні та практичні виклики сьогодення філософія опирається на власну традицію глумачення проблем людського буття, свободи, моралі, взаємозв'язку теоретичного та практичного

аспектів людської життєдіяльності, історії та повсякденності, і водночас наповнює конкретним змістом трансформацію філософського знання у його зануреності у простір сьогодення. Зважаючи на це, актуалізується концепт філософської культури.

Різні аспекти розгляду концепту філософської культури (історико-філософського: розуміння історії філософії як частини філософської культури і дослідження розвитку філософії як історії філософської культури; як прояв буття філософії в культурі; у зв'язку з філософською традицією та можливістю порівняння відмінних філософських традицій; розкриття національної своєрідності філософських ідей) ми знаходимо у В. Горського, С. Кримського, В. Табачковського, Д. Чижевського, В. Біблера, М. Мармашвілі, Л. Столовича, Е. ван дер Зверде, Т. Закидальського, В. Зеньковського.

Проблема ідентичності як філософська проблема не є об'єктом дослідження цієї статті, взаємозв'язок філософської культури та ідентичності аналізується у двох аспектах: місце філософської культури у збереженні самоідентичності філософії та вплив філософської культури на становлення і конструювання національної ідентичності.

Філософія і культура виступають як взаємодоповнюючі, потребуючи одна одну в організації людського буття, міжкультурного діалогу. Тож засадничим у розгляді проблеми є твердження про неможливість осмислення філософії поза аналізом культури, культурного плюралізму, оскільки філософія пронизує культуру, вмещаючи багатоманітність світоглядних дискурсів і є своєрідним духовним ядром культури, квінтесенцією тих питань, які хвилюють людей.

Філософська культура існує в перетині ризоматичних зв'язках філософії з наукою, політикою, мораллю, релігією, мистецтвом, соціальними та історичними процесами, виявляючи особливості взаємозв'язків теорії і практики, культуротворчих процесів, формування світоглядних парадигм, при цьому вона не зводиться, не розчиняється в інших формах людської культури, «вона є самою собою», зберігаючи «настроєність» людини на буття, його метафізичний сенс.

Філософська культура виявляє реальне буття філософії в просторово-часовому континуумі культури, в духовному житті суспільства і людини. Філософська культура – це сукупність всіх умов і передумов становлення, вираження і розвитку філософського мислення, а також рівень потреб у філософському знанні, його продукуванні та поширенні.

«Предметне розгортання філософської культури здійснюється через існування інститутів, бібліотек, перекладів, через систему доступності філософських ідей та можливості філософських дискусій, через існування традицій і ставлення до неї; через визначення місця філософії та механізмів її функціонування в суспільстві; взаємозв'язки з іншими типами духовності. Тобто у здійсненні філософської культури доцільно виділяти фактологічну (сукупність доступних ідей, творів та система їх поширення) та процесуальну (потреба і можливість їх сприйняття і функціонування у житті індивіда і суспільства) складові та їх взаємозв'язок. Саме цей взаємозв'язок і конкретизує буття філософської культури, її духовну природу – потребу у здійсненні, сприймаючи ту духовну напругу, що нею задається» [5, с. 137].

Заслуговує на увагу і позиція філософів, які дискутують щодо розділення філософії на континентальну та аналітичну, представлену досить системно Саймоном Крічлі [4]. І хоча може видатися, що це сперечання про терміни, та, насправді, це підхід до філософії й історії філософії через врахування культурних відмінностей, які мають як ментальний, так і загальнокультурний характер, що включає соціальні, історичні, політичні аспекти. Така методологія дозволяє підняти низку питань, які стосуються буття філософії в культурі та її історичних, теоретичних і методологічних проблем, зокрема подолання розриву між знанням і мудрістю, між раціонально-аналітичною і романтично-екзистенціальною традицією, між теоретичним осягненням і практичним наближенням до життя. «Я хотів би запропонувати вам картину культурної ідентичності, – пише С. Крічлі, – в формі процесів деідентифікації, де своє та чуже нерозривно взаємопов'язані, але все ж таки відмінні одне від одного. На моїй картинці своє та чуже зустрічаються, спілкуються...створюють нові союзи, нові родини та структури спорідненості, нові культурні утворення...» [4, с. 10]. Однак досить важливим у процесі взаємодії з Іншим визначити свою самототожність через формування власної самосвідомості зі ствердженням власної ідентичності.

Багатогранність концепту філософської культури виявляється у таких контекстах: культура – філософська культура, національна культура з її історією та особливостями – філософська культура, ідентичність – філософська культура, індивідуальна та суспільна емансипація – філософська культура, професійне самовиявлення філософії – філософська культура, філософська традиція – філософська культура. Розкриття цих контекстів у їх глибині і цілокупності дають новий поштовх до трансформації філософського знання і людського життєтворення у всіх сферах буття. Засадничою для розвитку філософської культури є, безсумнівно, філософська традиція, що включає в себе сукупність умов, які «забезпечують іманентний розвиток філософії, необхідний зв'язок філософських вчень одне з одним, зв'язок категоріальної та методологічних складових філософії як єдність філософських прагнень» [5, с. 139]. Філософська традиція нерозривно пов'язана з життєвістю філософії, збереженням можливості висловлювати й утримувати думку, бути почутим і прийнятим, підтримувати надчасовий діалог: по-

еднуючи минуле, теперішнє і майбутнє через співприсутність голосів різних мислителів у пошуку відповідей сучасників на вічні питання людського буття.

Одна з цікавих, глибоких і наскрізних проблем, що виявляє прагнення повніше розкрити сутність філософії, природу філософського знання, – це проблема філософської ідентичності як такої, яка виявляє реальне буття філософії, її непересічну роль у бутті культури і людини, незважаючи на різні спроби впродовж історії заборон і боротьби з філософськими ідеями. На нашу думку, філософська ідентичність може бути розглянута через призму основних рис філософування як втілення процесуальності філософського знання, оскільки в них розкривається істинна сутність філософського знання, що тісно пов'язує його з людським буттям, духовними потребами людей, способами її «запитливості» до буття, відваги до «пошуку опори у собі» через пробудження, наповнення смислами власне людського духу. До цих рис варто віднести проблемність, діалогічність, мудрісний потенціал, утримування поля свободи людини, трансцендування, творчість, єдність і багатоманітність філософських систем. Саме багатоманітність буття і людського життя є відправною точкою філософії. І тому запитання: як почати думати, щоб зберегти світ як дім людини, щоб не прогаяти власну присутність у світі, пов'язує вічні питання про долю і відповідальність, бо створює умови для розкриття мудрісного потенціалу і поліфонічності людського буття. «Людина як би постійно народжується на двох рівнях: на рівні скінченого через прилучення до норм і принципів, законів, правил, канонів, що виступають як форми об'єктивації духу в його становленні, через самовизначення людської душі до діяльності, поступальності, комунікації; і на рівні переживання нескінченного як потяг до незнаного, трансцендентного» [6, с. 21]. Тож трансцендування є тією рисою, яка здатна прояснити сутність філософування, завдяки його важливості для формування особистої ідентичності через утримання «горизонтів значущості» життєвого світу людини. Так філософія стає вагомою для існування культури і самої людини, розгортання її здатності до саморозвитку, через ті змістові конотації, на які надирає творчість філософів (як розгортання власних прозрінь у буття (А. Бергсон), ті відкриття, які здатна зробити людина про себе і для себе, звертаючись до неї. Основною рисою філософської культури є здатність до створення умов для свободи філософського мислення, що виражає поліфонічність буття філософії. «Філософувати не можна, не виробивши в собі здатності почути іншу думку» [1, с. 154], – слушно зазначає В. Горський. Вважаємо, що «найкращі умови для розвитку філософського мислення створює та філософська культура, яка одночасно реалізує багатоголосся філософських позицій та течій, сприяючи діалогу різних культур» [5, с. 137].

Для того, щоб показати деякі імплікації, що випливають з цієї думки та мають значення для її розвитку, наведемо декілька різних підходів.

Заслуговує на увагу позиція Ч. Тейлора, зокрема розкрита у його праці «Етика автентичності», в якій автор осмислює такі «хвороби» сучасності, як втрату смислів, нівелювання моральних горизонтів; експансію інструментального мислення і втрату індивідуальної свободи через призму уявлень про особисту автентичність та формування «культури автентичності». «Розглянемо, що ми розуміємо під «ідентичністю». Це те, «хто ми», «звідки ми є». Власне, це підґрунтя, на якому наші смаки й бажання, думки і прагнення набувають смислу» [7, с. 34]. Зауважимо, що автор вживає поняття «автентичність» та «ідентичність» як синоніми, що, на нашу думку, не зовсім правильно, оскільки ідентичність виявляє сутнісний бік людського буття і має різні конотації стосовно сфер прояву, тоді як автентичність – рівень особистісного прилучення до сутнісних вимірів, досягнення справжності, істинності через індивідуальні сенсожиттєві пошуки. Однак у межах цієї статті ми не будемо звертатись до поглибленої аргументації щодо їх розмежування і взаємозв'язків. Слушно наголошуючи на діалогічному характері набуття ідентичності (індивідуальне самоствердження і визнання іншими), Ч. Тейлор стверджує важливість і необхідність «горизонтів значущості» як істинних орієнтирів ціннісного вибору, у межах якого надає перевагу моральному ідеалу автентичності.

З інших позицій, Р. Рорті у межах прагматистської програми деструкції метафізики, переконує, що сучасна постфілософська культура, звільняючись від метафізичної віри у можливість досягнення первісних непохитних основ, розгортається як багатовікова відкрита, багатоголоса «розмова» людства, яка ніколи не завершується. Тож наступні покоління матимуть змогу по-новому відкривати для себе і переосмислювати ідеї представників західної та української філософії різних історичних періодів без нав'язування якогось наперед визначеного їх тлумачення. Незважаючи на неоднозначність ставлення до позиції Р. Рорті в цілому, все ж вважаємо слушною думку про відкритість філософської традиції до різноманітних інтерпретацій, що розкриває критичну сутність філософування, універсальність якої виявляється у рішучості не приймати на віру жодної готової думки, жодної традиції. Однак готовність сприймати традицію, наповнюючи її новими смислами і тим самим зберігати її не як анахронізм, а як життєдайну, є певним індикатором розвиненості філософської культури.

При цьому не варто відкидати розуміння філософської традиції в контексті ціннісних орієнтирів, заданих нею, через різні аргументи, висловлені у творчості та життєдіяльності філософів. Шлях знаходження себе – дуже складний у всі часи, однак філософська традиція дозволяє кожному створити власне коло доброзичливості, підтримки, знаходячи потрібні аргументи у змаганні за своє самовизначення

на перехрестях сучасної культурної багатоманітності, задаючи й утримуючи «горизонти значущості» як орієнтири смислотворення та зв'язку між людьми.

Тематизація філософських проблем невід'ємна від особливостей людського долучення до буття і самовизначення в ньому, значне місце в якому займає і репрезентація національного духу, вплив національного менталітету на способи пізнання і самопізнання. При цьому філософія, завдяки своїй здатності довершувати і перевершувати пануючий світогляд, прийняту картину світу, «виявляється спроможною не лише здійснювати функцію самопізнання культури, а й виконувати роль засобу самокритики культури, усвідомлення нею власної обмеженості» [1, с. 147].

У рамках філософської культури виражається національна своєрідність філософських ідей як у трансляції культурних особливостей, «матриці» культури, так і в потребі пізнання екзистенціалів національного духу, а також і його загальнолюдського потенціалу: вкладу у розв'язання вселюдських завдань. Національною філософською культурою варто вважати певний протяжний у часі масив філософських ідей і вибудованих на їх підставі знань, породжених у контексті національного життя конкретного народу і відповідних до його загальних життєвих і культурних орієнтацій, що беруть участь у творенні національної інтелектуальної традиції та певним чином впливають на зміст національного життя. Справедливою є думка Т. Закидальського: «Кожна національна філософія – унікальна, але не тому, що вона має якісь неповторні якості або їх неповторний комплекс, а просто тому, що вона твір унікальної нації, краю, доби» [2, с. 96]. Однак це не заперечує можливості і навіть необхідності виявляти, аналізувати національні особливості в рамках філософської культури, історико-філософської думки. Так, фундатор наукового історико-філософського українознавства Д. Чижевський формулює прийнятні засади для методологічного аналізу філософії і філософської культури в контексті національної ідентичності: «Переважно три моменти характеризують особливості філософії даної національності: 1) форма вияву філософічних думок, 2) метода філософічного дослідження, 3) будова системи філософії, «архітектоніка», зокрема становище і роль у системі тих або інших цінностей» [9, с. 98]. Дотичним до цього підходу є і позиція С. Крічлі, в якій він розглядає відмінності (та, навіть, конфлікт) між континентальною та аналітичною традицією у філософії як прояв особливостей наукового та екзистенційного типів осмислення світу «в термінах відомої моделі «двох культур» Ч.-П. Сноу» [4, с. 19]. Можна навести (як ілюстрацію) безліч прикладів із історії філософії, що розкривають особливості проблематики, стилів філософування, методологічних підходів як західноєвропейської, так і американської чи східної філософської думки. Однак звернемося до взаємовпливів української культури і філософії.

Поштовх до дослідження та дискусії стосовно цієї проблеми дає Д. Чижевський, який, опираючись на основні риси національного характеру українців, виділяє такі риси української філософської думки: емоціоналізм та «філософія серця», «нахил до духовного усамітнення та визнання великої цінності за окремою особою» в етиці, «мир між людьми та мир людини з Богом», «ідеал гармонії внутрішньої», «релігійне забарвлення» [8, с. 187]. По-різному ці риси, на думку Д. Чижевського, виявлялися у творчості Сковороди, Гоголя, Юркевича, Куліша.

Важливим для розуміння особливостей української філософської культури є положення С. Кримського про софійність вітчизняної мислительної традиції як установа знаково-символічного ладу буття, що укорінений у ментальності української культури, її ціннісно-смыслових інтенціях. «Софійність позначає буття, що запліднене потенційним словом» [3, с. 23], що визначає мудрість самого життя, осяяного благодаттю. Розглядаючи різні конфігурації території буття і їхній вплив на духовний досвід нації, тематизацію її менталітету та становлення особистості, філософ аналізує три фундаментальні архетипи «Дім – Поле – Храм» як такі, що виявляють взаємозв'язок людини і природи (втілення «ноосферного передчуття українців»), сприяють формуванню «духовного розуму» (відсутність гострого розриву між інтелектом та почуттями, між духом та тілом, вірою та раціональною сферою) та кардіоцентризму («посилання на серце як джерело індивідуальності та моралі») [3, с. 297]. Архетипічним для українського менталітету, національного духу був, вважає С. Кримський, ідеал свободи, що проходить крізь увесь масив української історії, при цьому «істотного значення набуло моральне розуміння свободи. Вона виступала як честь та гідність людини» [3, с. 296]. Обґрунтовані висновки й узагальнення цього філософсько-культурологічного дослідження сприяють глибшому самоусвідомленню самоідентичності світогляду українців та кращому змістовному розумінню ціннісно-смысового універсуму й типів запитального дискурсу, конституйованих у розвитку української філософської культури.

Серед важливих проблем дослідження філософської культури у вимірі ідентичності як самої філософії, так і національної самобутності, самоусвідомлення українців потрібно виділити історико-філософські розвідки від філософських ідей у культурі Київської Русі до спадщини професорів Києво-Могилянської Академії, від Г. Сковороди до П. Юркевича, від ідей, розроблених на теренах України в різні історичні періоди, до діаспорних філософських студій, що дозволяло виділяти особливості української філософської думки, з одного боку, та взаємодії вітчизняної філософії із західноєвропейською філософією як в активному діалозі зі своїми сучасниками в різні історичні епохи, так і в небайдужості до західноєвропейської філософії в цілому, – з іншого.

Проблема філософської культури у вимірі ідентичності має багато різних конотацій і потребує подальшого дослідження як у контексті буття філософії в культурі і самовизначення філософії в умовах сучасних трансформацій, так і в історико-філософському контексті, розширення поглядів на філософію в її історичних реаліях, зокрема і стосовно національних особливостей та впливу на становлення національної ідентичності в цілому та й національної ідентичності українців. Всі ці аспекти нерозривно пов'язані між собою.

Література:

1. Горський В. С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси / В. С. Горський. – К. : Центр практичної філософії. – 236 с.
2. Закидальський Тарас Досліди в діаспорі над історією української філософії / Т. Закидальський // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 4. – С. 89–100.
3. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008 – 367 с.
4. Крічлі Саймон Вступ до континентальної філософії / Саймон Крічлі ; пер. з англ. Вадима Менжуліна/ Саймон Крічлі. – К. : Тов. «Стилос», 2008. – 152 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
5. Наконечна О. П. Концепт філософської культури у контексті самовизначення української і російської філософії / О. П. Наконечна // Російська філософія: історія, методологія, життя. Вісник товариства російської філософії при українському філософському фонді. – Вип. 10. – Полтава : ООО «АСМИ», 2011. – С. 135–141.
6. Наконечна О. П. Філософія як смислотворення життєвого світу людини / О. П. Наконечна // Научное издание. Сборник научных трудов Sworld. – Вып. 4. – Том 35 : Философия и филология. Искусствоведение, архитектура и строительство. – Иваново : МАРКОВА АД, 2013. – С. 18–24.
7. Тейлор Ч. Етика автентичності / Т. Чарльз ; пер. з англ. – Вид. друге. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 128 с.
8. Чижевський Д. Українська філософія / Д. Чижевський // Українська культура : лекції за ред. Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська ; вст. ст. І. М. Дзюби ; перед. слово М. Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – 592 с. («Пам'ятки історичної думки України»). – С. 167–189.
9. Чижевський Д. Філософія і національність / Д. Чижевський // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 10. – С. 94–101.